

Piyasa Ekonomisi: Efsaneler ve Gerçekler

Atilla Yayla

Soğuk savaşın bitmesi ve sosyalist sistemlerin siyasî, iktisadî ve hukukî olarak yapılanma tarzlarının insanlığa yararlı değil zararlı olduğunun anlaşılması bütün dünyada değişik kesimlerde farklı tepkilere sebep oldu. Hegel ve Marx gibi tarihin bir sonu olduğuna inanan Amerikan muhafazakârı F. Fukuyama, bunu, genellikle yorumlandığı gibi değilse de, bir çeşit tarihin sonu olarak gördü ve ilan etti. Kollektivist sol cephede ise önce tam bir kafa karışıklığı doğdu. Suskunluk hâkim oldu. Sonra kısmen yeni tezler geliştirilmeye veya eski tezler yeni ambalajlarla piyasaya sürülmeye başlandı. Küreselleşme dalgası ve ona atfedilen sonuçlar kolektivist solun başlıca malzemesi hâline geldi. Bu çerçevede özellikle yayılım ateşine tutulan piyasa ekonomisi oldu. Kollektivistler fazla zaman geçmeden küreselleşmeden hareketle piyasa ekonomisini günah keçisi hâline getirdi. Etkileri sayılarıyla kıyas kabul etmez genişlikte olduğundan, piyasa ekonomisiyle ilgili hurafeler etrafı sardı.

1. Dünyaya Hakim İktisadî Model Saf Piyasa Ekonomisi midir?

Şu an dünyaya hâkim iktisadî modelin saf piyasa ekonomisi olduğu ve belli başlı bütün medya organlarında ve entellektüel muhitlerde piyasa ekonomisinin savunulduğu, piyasa ekonomisine karşı çıkanların aforoz edildiği iddia edilmektedir. Bu iddia bir balondan ibarettir. Dünyada hâkim olan iktisadî model, devlet ağırlıklı karma ekonomidir. Tam devletçi sosyalist modellerin büyük ölçüde ortadan kalkması dünyanın her yerinde piyasa ekonomisinin egemen olmasını sağlamamıştır. Dünya saf bir piyasa ekonomisine ideal ölçülerde sahip olmaktan hâlâ çok uzaktır. Devletler küçülmekte, büyümektedir. Ülkeler içindeki en büyük iktisadî güç hâlâ devletlerdir. Devletler, işgücü istihdam ederek, mal ve hizmet alarak, mal ve hizmet satarak, polis teşkilâtları ve ordular besleyerek, vergi salarak, regülasyon ve lisanslama yaparak, oy satın alma mekanizmaları kurarak ekonomik hayata müdahil olmakta ve toplumların hasıllarının

mühim bir bölümüne el koymaya devam etmektedir. Yakın bir gelecekte bunun değişeceğine ve devletlerin iktisadî bakımdan hatırı sayılır bir ölçüde küçüleceğine dair bir umut ışığı da yoktur. Özelleştirmeler, bu meyanda, devde kulak gibidir. Kısaca, dünyada egemen olan piyasa ekonomisi değil, devletçi yanı ağır basan karma ekonomilerdir. Entellektüel muhitlerde de azınlık teşkil edenler ve fikirlerinden dolayı taciz edilenler piyasa ekonomisi taraftarlarıdır.

2. Piyasa ekonomisi bencilliği teşvik eder mi?

Piyasa ekonomisine yönelik bir diğer eleştiri, onun sınırsız kâr arayışını, bencilliği teşvik ettiği, insanî hasletleri öldürdüğüdür. Bu iddia da temelsiz ve geçersizdir. Piyasa ekonomisiyle bencil insan davranışı arasında bir ilişki olsa bile, bu, bencilliği yaratanın piyasa ekonomisi olduğunu göstermez. Bencillik insan tabiatının bir parçasıdır. Bunun böyle olduğunu anlamak için herkesin kendi nefsinin gözlemesi yeterlidir. Piyasa ekonomisi, bencilliklerine rağmen, insanların diğer insan kardeşlerine yararlı şeyler yapmasının mümkün olduğunun ispatıdır. O kadar ki, insanların, diğer insanların yararına olacak şeyler yapmaları için o insanları bilmeleri, tanımaları ve sevmeleri gerekmez. İnsanların en çok sevdikleriyle olan ilişkileri tek taraflılığa, tek taraflı sevgi, anlayış ve fedakârlığa en çok dayanan ilişkilerdir. Bu ilişkiler çoğu zaman paternalist ve vesayetçi ilişkilerdir. Piyasa ekonomisi paternalist ve vesayetçi ilişkileri asgariye indirerek insan onurunu kuvvetlendirir, insanî hasletleri geliştirir. Toplumsal dokuyu takviye eder.

3. Piyasa En Etkili Dayanışma Mekanizmasıdır

İnsanlar dünyada tek başlarına yaşamazlar, yaşayamazlar. Toplum hâlinde yaşama mecburiyeti, değişik dayanışma mekanizmaları ortaya çıkarır. Aile içi dayanışma bunlardan biridir. Bu dayanışmada ilişkiler genellikle, kültürlere bağlı olarak, değişik derecelerde paternalist ve vesayetçidir. Aile içi dayanışma insanlar için elzem, vazgeçilmez, ama hiçbir şekilde bütün topluma teşmil edilemeyecek bir dayanışmadır. Daha geniş toplumda daha farklı dayanışma mekanizmaları işler. Bunların hepsi hayatın doğal akışı içinde oluşur. Meselâ, sık sık sele maruz kalan bir yerde, insanlar bu afeti beraber karşılama fikrini geliştirir ve bunun için gerekli yapılanmaları oluşturur.

Dünyanın her yerinde ve her zaman bu tür gönüllü dayanışma yapılarının emsalleri ve izleri bulunabilir. Modern refah devletinin gönüllü dayanışmayı bir tür “zorunlu” dayanışmaya dönüştürme yolunda yaptıkları insanlara, bu açıdan, faydadan çok zarar vermiştir.

Piyasa ekonomisi büyük, gayri şahsî bir dayanışma mekanizmasıdır. Üstelik bu tür mekanizmaların en büyüğü ve en etkilisidir. İnsanlık ondan daha iyisini henüz bulamamıştır. Günlük hayatın akışını biraz gözlersek bu gerçeği hemen anlayabiliriz. Ben ekmek, elbise, ayakkabı yapmayı bilmem. Ama hayatımı sürdürebilmek için bunları bilmem gerekmez, çünkü fırıncı, terzi ve ayakkabıcı onları yapar ve ben ihtiyaçlarımı onların ürünlerinden temin ederim. Onlar da çocuklarına siyaset bilimi okutamazlar. Okutmalarına gerek de yoktur; çünkü ben bu hizmeti çocuklarına sağlarım. Ne onlar beni bilir, ne de ben onları, ama birbirimizin ürettiği mal ve hizmetleri mübadele ederek yaşar gideriz. Her birimizin işini en iyi şekilde yapması diğerlerine büyük fayda sağlar. Daha kaliteli ekmeği daha ucuza yemeyi, daha iyi ayakkabıyı daha ucuza almayı isterim. Bana bunu sağlayacak olan, bu sefer, birden çok fırıncının, terzinin, ayakkabıcının olmasıdır. Piyasa ekonomisi öyle bir dayanışma mekanizmasıdır ki, bu mekanizma içinde kimse kimsenin kölesi değildir. Kimse kimseyi sevmek zorunda değildir. Kimse kimseyle aynı dini veya dünya görüşünü paylaşmak zorunda değildir. Piyasa dayanışması ayrımcılığı dışlar. Nerede uzun süreli bir ayrımcılık varsa orada mudaka devlet müdahalesi mevcuttur. Piyasa bu yönüyle en büyük eşitlikçidir.

4. Piyasa Ekonomisi Adaletsizlik Değil Adalet Üretir

Piyasa ekonomisinin üretme gücüne kusur bulamayanlar, bu sefer, onun adaletsizlik yarattığını ileri sürer. Oysa, piyasa adaletin en büyük kaynağı ve gerçekleşme zeminidir. Piyasa herkese hakettiğini sağlar. İltimas geçmez. Devletçi sistemler gibi insanları politikacıların ve bürokratların kaprisine muhtaç-mecbur etmez. Piyasa adaletin devamlı kendini gerçekleştirdiği bir süreçtir.

Bir noktanın altını çizerek bitireyim. Piyasa bir özne değil bir süreçtir. Piyasa, kendi kaynaklarını kendi bilgi ve ilgi çerçevesinde kullanma hakkına sahip insanların tek tek ve toplu davranışlarının sonucudur. Olmuş bitmiş değil cereyan eden bir şeydir. Bir süreçtir. Her toplumda zenginlik refah ve adaletin kaynağı olan piyasaya daha çok

fakirlik, baskı, gasp ve adaletsizlik üreten devletçiliğe daha az ihtiyaç vardır. İnsanlık henüz bu bakımdan optimal noktada bulunmaktan çok uzaktır.